

PROMENE U BROJU I OSNOVNIM KARAKTERISTIKAMA OBUDOVELIH U SRBIJI (1980-2016)

Goran PENEV,* Biljana STANKOVIĆ*

Povećanje udela obudovelih uobičajeni je pratilac odmaklog starenja stanovništva. Srbija se sa stopom obudovlosti od 11,7% 2011. godine nalazi pri samom evropskom vrhu, a stopa obudovlosti muškaraca (5,2%) najveća je u Evropi. U radu se istražuje obudovlost u Srbiji u periodu 1980-2016. Osnovni cilj rada je deskripcija trendova i karakteristika udovištva u posmatranom razdoblju. Rad je prvenstveno zasnovan na analizi do sada neobjavljenih podataka popisa stanovništva (između 1981. i 2011) i vitalne statistike (1980-2016). U posmatranom periodu je utvrđeno kontinuirano povećanje broja udovaca i udovica i njihovog udela u ukupnom stanovništvu. Uočene su specifičnosti u starosnoj i polnoj strukturi obudovelih. Više od 4/5 obudovelih je starije od 60 godina, a vrednosti svih pokazatelja obudovlosti su tri ili četiri puta veće kod žena. Sagledan je i nupcijalitet obudovelih u smislu sve ređeg sklapanja ponovnog braka i smanjenja rodnih razlika. Analizirana je obrazovna struktura obudovelih, koja se odlikuje većim učešćem lica nižeg obrazovnog nivoa. Utvrđeno je da obudoveli čine polovinu ukupnog broja članova samačkih domaćinstava. Među njima je više od 4/5 staro 65 ili više godina, a čak polovina je starija od 75 godina. Dobijeni rezultati upućuju na potrebu daljih proučavanja, kako demografskih, tako i iz drugih relevantnih oblasti. Takođe, oni mogu da predstavljaju polaznu osnovu za definisanje mera i aktivnosti zdravstvenih, socijalnih i drugih institucija sistema usmerenih na stare, s fokusiranjem pažnje na obudovela lica, a posebno na udovce, kao izrazito vulnerabilne grupe.

Ključne reči: obudovlost, stari, rodne razlike, samačka domaćinstva, starenje stanovništva

Uvod

Odmaklo starenje stanovništva po pravilu je praćeno povećanjem udela obudovelih. U tom smislu, Srbija, kao i većina evropskih zemalja, a posebno bivših socijalističkih država ne predstavlja izuzetak. Srbija u poslednjim decenijama ima rastući i visok udeo obudovelih u ukupnom stanovništvu starijem od 15 godina.¹ Ona je u 2011, sa stopom obudovlosti od 11,7% pri samom evropskom vrhu (viša je jedino u Bugarskoj i Ukrajini).

* Centar za demografska istraživanja, Institut društvenih nauka, Beograd (Srbija); email: penev@orion.rs

¹ Rezultati u radu su iskazani za Republiku Srbiju bez podataka za AP Kosovo i Metohija.

Istovremeno, na osnovu podataka Evrostata i nacionalnih statističkih institucija, Srbija ima najveću stopu obudovelosti muškaraca u Evropi (5,2%), s tim što su udovištvom pre svega pogođene žene (78% obudovelih su udovice).

Obudoveli čine posebno osetljivu grupu stanovništva. Smrt bračnog partnera, nastupila iznenada ili posle dugotrajnog bolovanja, prema mnogim istraživačima, predstavlja jedan od najtežih životnih događaja. Iako gubitak bračnog partnera može da doživi osoba svakog uzrasta, to najčešće predstavlja deo iskustva starih ljudi. U starosti, ljudi se obično suočavaju sa višestrukim ograničenjima, vezanim za zdravlje, finansijske resurse, porodične i druge socijalne relacije. To otežava njihovo prilagođavanje na izazove sa kojima se suočavaju, među kojima je jedan od najvećih, iako u starosti nije i neočekivan, upravo smrt bračnog partnera. Promene koje obudovlost sa sobom donosi su uglavnom dugoročne i one su za mnoge u velikoj meri negativne. Gubitak značajne osobe obično je praćen pogoršanjem finansijske situacije, osećanjem usamljenosti, promenama u socijalnom položaju, dotadašnjim podelama uloga i uobičajenom dnevnom rasporedu, što naročito važi za obudovele čiji je brak bio tradicionalni, sa jasnom rodnom podelom uloga i obaveza (Grundy, 2006; Stroebe *et al.*, 2007; Biro, 2013; Perrig-Chiello *et al.*, 2016).

Rezultati analize napravljene još polovinom 19. veka pokazali su da osobe u braku žive duže od ostalih, i ovaj pozitivan efekat braka na morbiditet i mortalitet supružnika, i to naročito muškaraca, potvrđen je i u mnogim kasnijim istraživanjima (Philipov, Scherbov, 2016). Posle smrti partnera, većina obudovelih ljudi se prilagodi novoj situaciji, i to bez stručne pomoći. Ipak, zapažena je i pojava da za neke osobe smrt bračnog partnera predstavlja tako teško iskustvo da povećava rizik od smrti, naročito u prvim nedeljama i mesecima ožalošćenosti, češće kod udovaca (Martikainen, Valkonen, 1996; Stroebe *et al.*, 2007; Boyle *et al.*, 2011; Shor *et al.*, 2012). Posle smrti partnera, naročito su žene izložene većim finansijskim teškoćama, ali je to manje izraženo kod obrazovanih i zaposlenih žena (DiGiacomo *et al.*, 2013; Perrig-Chiello *et al.*, 2016; Biro, 2013).

U radu je predmet istraživanja obudovlost u Srbiji u periodu 1980-2016. Obrađuju se osnovni trendovi u kretanju broja i udela obudovelih, sagledava njihova starosna i polna struktura, ponovno sklapanje braka obudovelog stanovništva. Takođe, analiziraju se razlike u obudovlosti prema obrazovnom nivou. Posebna pažnja je posvećena promeni broja i strukturnim karakteristikama jednočlanih domaćinstava obudovelih lica.

Osnovni cilj rada je opis skorašnjih trendova i aktuelnih karakteristika obudovelog stanovništva Srbije. S obzirom da se Srbija nalazi na samom vrhu liste evropskih zemalja prema udelu obudovelih u ukupnom stanovništvu, dobijeni rezultati mogu da predstavljaju analitičku osnovu kreator-

rima javnih politika prilikom utvrđivanja potreba i definisanja različitih mera i akcija namenjenih starijoj populaciji, među kojom obudoveli čine posebno vulnerabilnu kategoriju. Namera je da ovo istraživanje predstavlja inicijalnu osnovu i podsticaj za dodatna proučavanja, kako kvantitativna, tako i kvalitativna, demografa, ali i istraživača drugih profila (lekari, psihijatri, socijalni radnici, psiholozi, sociolozi i drugi).

Metodološke napomene i izvori podataka

Prilikom razmatranja bračne strukture stanovništva, mogu se primeniti dva pristupa. Prvi, koji se primenjuje u ogromnoj većini zemalja, je pristup koji bračni status posmatra s aspekta zakonskog bračnog stanja (*de jure* koncept). Drugi pristup je kada se status posmatra s aspekta stvarnog bračnog stanja (*de facto* koncept). U Srbiji su sve do 2002. godine, u svim popisima koji su obavljani nakon Drugog svetskog rata, praćenja strukture stanovništva prema bračnom statusu vršena isključivo na osnovu zakonskog bračnog stanja pojedinca. U Popisu 2011. takođe je primenjen *de jure* koncept, ali su prvi put uključena i pitanja o faktičnom bračnom statusu, koja su se odnosila na lica koja su u zakonskom braku (da li žive u zajednici s bračnim partnerom ili su razdvojeni), kao i podaci o licima koja žive u vanbračnoj zajednici prema njihovom zakonskom bračnom statusu (RZS, 2013).

U ovom radu su pod obudovelim licima, tj. udovcima i udovicama, podrazumevana samo lica koja posle smrti bračnog partnera nisu sklopila novi brak (*de jure* koncept). Takva, tzv. uža definicija primenjena je i u svim ostalim evropskim zemljama (Eurostat, 2017), čak i u zemljama u kojima je zakonom predviđena mogućnost postojanja registrovane partnerske zajednice, odnosno mogućnost prestanka takve zajednice zbog smrti partnera – ukupno ih je 10, uglavnom skandinavske i zemlje Beneluksa (Eurostat, 2016). Treba napomenuti da su Popisom 2011. prvi put na teritoriji Srbije popisana lica koja su po zakonu smatrana obudovelim, ali koja žive u zajednici (vanbračnoj). Međutim, ne postoje popisna pitanja na osnovu kojih bi mogla biti izdvojena lica koja više ne žive u zajednici (vanbračnoj) zbog smrti partnera.

Rezultati istraživanja koji su objavljeni u ovom radu uglavnom su dobijeni na osnovu analize sekundarnih podataka o obudovelim licima u Srbiji u periodu od ranih 1980-ih do sredine druge decenije 21. veka. Kvantitativna analiza zasnovana je isključivo na zvaničnim podacima Republičkog zavoda za statistiku Srbije, a prvenstveno su korišćeni podaci četiri popisa stanovništva sprovedena između 1981. i 2011, ali s fokusom na poslednji. Takođe, korišćeni su i podaci vitalne statistike koji se odnose na sklapanje braka prema ranijem bračnom stanju. Uglavnom se radi o neobjavljenim

podacima koji su dobijeni od RZS-a, a na zahtev autora ovog teksta. U analizi su primenjeni uobičajeni metodi demografske i statističke analize koji se koriste prilikom istraživanja karakteristika i trendova promena pojedinih populacionih kontingenata.

Pored rezultata kvantitativnog istraživanja autora, u radu su navedeni i neki važniji kvantitativni i kvalitativni nalazi drugih autora u cilju potpunijeg opisa tendencija i karakteristika obudovelih lica u Srbiji. Posebno su značajni nalazi do sada neobjavljenih rezultata naučnog projekta *Istraživanje demografskih fenomena u funkciji javnih politika u Srbiji*.

Rezultati i diskusija

Srbija se u analiziranom periodu, počev od 1981, suočava sa značajnim povećanjem broja obudovelih i njihovog udela u ukupnom stanovništvu zemlje. Sve veći broj obudovelih svakako je jedna od najočiglednijih posledica intenzivnog starenja stanovništva. Međutim, uzroci povećanja broja udovaca i udovica mnogo su kompleksniji, a posledice, ne samo demografske, su brojne i tiču se mnogih aspekata društva.

Obudoveli nikad brojniji

U Srbiji je, prema rezultatima popisa stanovništva obavljenog 2011. godine bilo ukupno 716,8 hiljada obudovelih lica. U poslednje dve decenije 20. i u prvoj dekadi 21. veka, broj obudovelih kontinuirano se povećavao (tabela 1). On je u 2011. bio veći za približno 200 hiljada lica (ili za 37,5%) nego u vreme Popisa 1981. Povećanje broja obudovelih bilo je najintenzivnije u međupopisnom periodu 1991-2002, kada su u starost naglog povećanja rizika „ulaska” u udovištvo (sedma decenija života) pristizale relativno brojne generacije rođene tokom prve polovine 1930-ih.

Tabela 1.

Bračna struktura stanovništva Srbije (stari 15 ili više godina)

Bračno stanje	Broj stanovnika				Struktura (u procentima)			
	1981	1991	2002	2011	1981	1991	2002	2011
Ukupno	6145622	6294350	6321231	6161584	100,0	100,0	100,0	100,0
Neoženjeni/neudate	1196686	1248140	1540743	1719959	19,5	20,0	24,5	28,0
Oženjeni/udate	4216776	4223172	3820251	3396240	68,9	67,7	60,7	55,3
Udovci/udovice	521467	546890	684089	716843	8,5	8,8	10,9	11,7
Razvedeni/razvedene	188437	216001	252793	303970	3,1	3,5	4,0	5,0
Nepoznato	22256	60147	23355	24572				

Izvor: Konačni rezultati popisa stanovništva Srbije obavljenih između 1981. i 2011. godine. Za 1991. i 2011. podaci se odnose samo na popisano stanovništvo (ne raspolaze se zvaničnim procenama o bračnoj strukturi stanovništva koje je bojkotovalo tadašnje popise).

Napomena 1: Podaci nisu potpuno uporedivi zbog različitih definicija ukupnog stanovništva.

Napomena 2: Strukture u procentima se odnosi samo na stanovništvo poznatog bračnog stanja.

Ujedno, to je i razdoblje kada je u Srbiju pristiglo nekoliko stotina hiljada izbeglica iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine, među kojima je, posebno u prvom masovnijem izbegličkom talasu tokom prve polovine 1990-ih, udeo obudovelih, naročito udovica, bio veći nego kod „domicilnog” stanovništva (KIRS, 2001).

Istovremeno, ostvareno je i značajno povećanje opšte stope obudovelosti tj. udela obudovelih lica u ukupnom stanovništvu Srbije (stari 15 ili više godina). Prema rezultatima Popisa iz 2011. godine, stopa obudovelosti je dostigla 11,7%, što je znatno veći nivo nego prema rezultatima prethodna tri popisa. Međupopisni period 1991-2002. se izdvaja kao razdoblje najintenzivnijeg povećanja broja obudovelih i njihovog udela u ukupnom stanovništvu. Pored spomenutih neposrednih činilaca tako naglog povećanja (ulazak brojnih generacija u „rizičnu” starost, dolazak izbeglica), od značaja je bilo i ubrzano povećanje broja građana Srbije na radu i boravku u inostranstvu (Penev, Predojević-Despić, 2012), tj. populacionog kontingenta s potprosečnim udelom obudovelih, kao i promena koncepta ukupnog stanovništva (u 1991. to je stanovništvo u zemlji i inostranstvu, a 2002. to je stanovništvo u zemlji i lica koja su van zemlje kraće od godinu dana).

Sve manja privlačnost braka

Uprkos naglom povećanju broja obudovelih lica, ono se odvijalo sporije od povećanja preostala dva kontingenta lica koja nisu u braku, tj. od broja lica koja nisu nikada sklapala brak ili pak od povećanja broja razvedenih lica (tabela 1). Relativno najveće bilo je povećanje broja razvedenih (za preko 60%, sa 188 hiljada u 1981, na 304 hiljade u 2011, odnosno sa 3,1% na 5,0%). Istovremeno, apsolutno najveće povećanje ostvareno je u broju neoženjenih i neudatih koji je 2011. bio za 523 hiljade veći nego 1981. godine (1,72 miliona prema 1,20 miliona). Razlozi neujednačenog intenziteta povećanja brojnosti pojedinih kontingenata lica koja nisu u braku su različiti, ali se kao neposredni mogu izdvojiti dva najvažnija: starenje stanovništva i sve manje sklapanje braka, kako prvog tako i ponovnog.

Za razliku od broja lica koja nisu u braku, broj lica u braku je iz popisa u popis bivao sve manji. U periodu 1981-2011. broj oženjenih muškaraca i udatih žena smanjen je za 821 hiljadu, ili za jednu petinu. Istovremeno njihov udeo u ukupnom stanovništvu starom 15 ili više godina smanjen je sa 68,9% na 55,3%.

Popisni podaci ukazuju da je privlačnost formalne bračne zajednice u Srbiji sve manja. Takve promene u skladu su sa tendencijama koje su poslednjih decenija 20. veka prisutne širom Evrope, a ispoljavaju se kroz prekomponovanje braka i partnerskih odnosa (Bobić, 2003; Petrović, 2011). U Srbiji se to najupečatljivije ogleda ne samo kroz smanjenje broja

lica u braku, odnosno povećanja broja lica koja nisu u braku, već i preko smanjenja broja sklopljenih brakova u okviru sva tri relevantna kontingenta stanovništva (neožljeni/neudate, obudoveli i razvedeni). Može se očekivati nastavak opadanja broja lica koja su braku, odnosno povećanje broja lica koja nisu u braku, uključujući udovce i udovice.

Sve je više udovaca, a još više udovica

Udovištvo je status kod koga su prisutne velike, a u odnosu na ostale grupe po bračnosti, i najveće razlike po polu, kao i po starosti. Obudovlost u mnogo većoj meri pogađa žene i stare. Konstatacija o kontinuiranom povećanju broja obudovelih i njihovom udelu u ukupnom stanovništvu Srbije podjednako važi za oba pola, a dinamika broja udovaca i udovica i stope obudovlosti muškaraca i žena uglavnom je vrlo izjednačena (tabela 2a).

Tabela 2a.

Bračna struktura stanovništva Srbije (stari 15 ili više godina), po polu

Bračno stanje	Broj stanovnika				Struktura u procentima			
	1981	1991	2002	2011	1981	1991	2002	2011
Muško - svega	2997537	3056883	3041667	2971868	100,0	100,0	100,0	100,0
Neoženjen	705916	735627	887084	988400	23,6	24,3	29,3	33,4
Oženjen	2107861	2107373	1901128	1693659	70,6	69,5	62,7	57,2
Udovac	113437	114398	146223	154459	3,8	3,8	4,8	5,2
Razveden	59891	74513	95279	122619	2,0	2,5	3,1	4,1
Nepoznato	10432	24972	11953	12731				
Žensko - svega	3148085	3237467	3279564	3189716	100,0	100,0	100,0	100,0
Neudata	490770	512513	653659	731559	15,6	16,0	20,0	23,0
Udata	2108915	2115799	1919123	1702581	67,2	66,1	58,7	53,6
Udovica	408030	432492	537866	562384	13,0	13,5	16,5	17,7
Razvedena	128546	141488	157514	181351	4,1	4,4	4,8	5,7
Nepoznato	11824	35175	11402	11841				

Izvor: Podaci popisa stanovništva i proračuni autora.
Napomena: Podaci nisu potpuno uporedivi zbog različitih definicija ukupnog stanovništva.

Za tri decenije, između popisa iz 1981. i 2011. godine, broj udovaca je povećan za 41 hiljadu lica (za 36,2%), dok je porast broja udovica bio višestruko veći (154 hiljade), ali s neznatno većim procentnim povećanjem (37,8%). Sledstveno, ostvarene su i neznatne promene vrednosti koeficijenta feminiteta obudovelih (sa 360 na 364 udovice na 100 udovaca) odnosno polne strukture tog kontingenta stanovništva (udeo udovica povećan je sa 78,2% na 78,5%) (tabela 3). Slično je i sa kretanjem vrednosti stope obudovlosti. U 1981. udeo udovaca u ukupnom muškom stanovništvu (stari 15 i više godina) iznosio je 3,8%, dok je udeo udovica u

ukupnom ženskom stanovništvu bio višestruko veći (13,0%). Trideset godina kasnije, vrednosti stope obudovelosti muškaraca i žena bile su značajno veće (5,2% odnosno 17,7%), a razlika po polu između vrednosti stope obudovelosti je u procentnim poenima povećana sa 9,2 na 12,5.

Tabela 2b.

Pokazatelji obudovelosti stanovništva Srbije (stari 15 ili više godina), po polu

Pokazatelj	Pol	1981	1991	2002	2011
Opšta stopa obudovelosti (%) (udeo u ukupnom broju lica starih 15 ili više godina)	sv.	8,5	8,8	10,9	11,7
	m.	3,8	3,8	4,8	5,2
	ž.	13,0	13,5	16,5	17,7
Udeo obudovelih u ukupnom broju lica starih 15 ili više godina koja su ikada sklopila brak (%)	sv.	10,6	11,0	14,4	16,2
	m.	5,0	5,0	6,8	7,8
	ž.	15,4	16,1	20,6	23,0
Indeks obudovelosti (broj obudovelih na 100 lica u braku)	sv.	12,4	12,9	17,9	21,1
	m.	5,4	5,4	7,7	9,1
	ž.	19,3	20,4	28,0	33,0
<i>Izvor:</i> Proračuni autora na osnovu objavljenih i neobjavljenih konačnih rezultata popisa stanovništva Srbije.					
<i>Napomena:</i> Podaci nisu potpuno uporedivi zbog različitih definicija ukupnog stanovništva.					

Da se fenomen obudovelosti tiče ponajviše žena potvrđuju i vrednosti nekih manje korišćenih pokazatelja, kao što su udeo udovaca/udovica u ukupnom broju lica koja su ikada sklopila brak, i indeks obudovelosti (tabela 2b). Vrednosti sva tri izabrana indikatora obudovelosti koje se odnose na žensko stanovništvo su tri do četiri puta veće nego za muško stanovništvo. Razlike po polu su najveće u slučaju indeksa obudovelosti (odnos je od 3,6:1 do 3,8:1), što je neposredno uslovljeno znatno većim udelom obudovelih među ženama i stalno većim udelom lica u braku među muškarcima (tabela 2a).

Prilično stabilna bila je i polna struktura kontingenta lica koja nikada nisu sklopila brak, kao i, očekivano, lica koja su u braku. Međutim, za razliku od obudovelih, muškarci su brojniji među licima koja nikada nisu sklopila brak, ali je njihov udeo u tom kontingentu opadajući. Za tri decenije, udeo muškaraca smanjen je sa 59,0% na 57,5% (tabela 3).

Kod razvedenih, polna struktura je mnogo sličnija onoj kod obudovelih – žene su brojnije. Ipak, promene koje su se odvijale u periodu 1981-2011. (kontinuirano i intenzivno povećanje broja razvedenih) rezultirale su sve manjom razlikom u broju muškaraca i žena, odnosno sve većim udelom muškaraca u kontingentu razvedenih lica (sa 31,8% na 40,3%).

Tabela 3.
**Polna struktura stanovništva Srbije (stari 15 i više godina),
 po bračnom statusu**

Pokazatelj	Bračni status	1981	1991	2002	2011
Koeficijent feminiteta (broj žena na 100 muškaraca)	Ukupno	105,0	105,9	107,8	107,3
	Neoženjeni/neudate	69,5	69,7	73,7	74,0
	Oženjeni/udate	100,1	100,4	100,9	100,5
	Udovci/udovice	359,7	378,1	367,8	364,1
	Razvedeni/razvedene	214,6	189,9	165,3	147,9
Udeo žena (%)	Ukupno	51,2	51,4	51,9	51,8
	Neoženjeni/neudate	41,0	41,1	42,4	42,5
	Oženjeni/udate	50,0	50,1	50,2	50,1
	Udovci/udovice	78,2	79,1	78,6	78,5
	Razvedeni/razvedene	68,2	65,5	62,3	59,7
<i>Izvor:</i> Proračuni autora na osnovu objavljenih i neobjavljenih konačnih rezultata popisa.					
<i>Napomena:</i> Podaci nisu potpuno uporedivi zbog različitih definicija ukupnog stanovništva.					

Udovice su brojnije od udovaca i ukoliko se taj kontingent posmatra po starosti. Popisni podaci potvrđuju da je udovica više nego udovaca u svim petogodišnjim grupama (15 – 75+), i da su vrednosti koeficijenta feminiteta obudovelih primetno veće kod mladih i sredovečnih, tj. kod starosnih grupa koje se odlikuju niskim odnosno potprosečnim stopama obudovelo-sti. Kod starih, udovice su takođe brojnije od udovaca, ali se njihov udeo u ukupnom broju obudovelih iste starosti gotovo po pravilu smanjuje sa starošću (tabela 4). Prema rezultatima popisa obavljenih u 21. veku smanjenje udela udovica u ukupnom broju obudovelih prisutno je počev od starosne grupe 20-24 (2002), odnosno starosti 30-34 (2011). Popisom iz 2002. maksimalno učešće udovica zabeleženo je u starosti 20-24 godine (91%) i zatim se s povećanjem starosti ono kontinuirano smanjivalo, i to do minimalne vrednosti od 76% (75+). Za 2011. godinu maksimalan udeo udovica izračunat je za starosnu grupu 30-34 (87%), a minimalan za grupu 75 ili više godina (75%).

Više od četiri petine obudovelih lica je starije od 60 godina

U savremenim mirnodopskim prilikama, i bez skorih oružanih sukoba s velikim ljudskim gubicima, najveći broj obudovelih su lica koja pripadaju starijim uzrastima. U Srbiji je, prema rezultatima Popisa 2011. godine, prosečna starost obudovelih lica iznosila 71,6 godina, dok je 84% obudovelih bilo staro 60 ili više godina, a 61% staro 70 ili više godina. Da je udovištvo prisutno, pre svega, kod starih, može se zaključiti i na osnovu prethodna tri popisa, ali je prosečna starost obudovelih tada bila primetno niža, a procentni udeli starih među ovim licima znatno manji (tabela 4).

Tabela 4.
Starosna struktura i prosečna starost obudovelih u Srbiji, po polu

Starost (god.)	1981			1991			2002			2011		
	svega	muško	žensko	svega	muško	žensko	svega	muško	žensko	svega	muško	žensko
	Broj obudovelih											
Ukupno	521467	113437	408030	546890	114398	432492	684089	146223	537866	716843	154459	562384
Do 40	14541	2548	11993	14336	2773	11563	10893	1403	9490	5685	790	4895
40-59	126652	20007	106645	113955	20908	93047	116143	20661	95482	108507	18641	89866
60-69	121056	20532	100524	173875	31537	142338	189565	38482	151083	164556	31108	133448
70+	255364	69493	185871	240236	57621	182615	361423	84373	277050	438095	103920	334175
	Struktura obudovelih (u procentima)											
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Do 40	2,8	2,3	3,0	2,6	2,5	2,7	1,6	1,0	1,8	0,8	0,5	0,9
40-59	24,5	17,8	26,3	21,0	18,5	21,7	17,1	14,3	17,9	15,1	12,1	16,0
60-69	23,4	18,2	24,8	32,1	27,9	33,1	28,0	26,6	28,3	23,0	20,1	23,7
70+	49,3	61,7	45,9	44,3	51,1	42,5	53,3	58,2	52,0	61,1	67,3	59,4
	Prosečna starost (u godinama)											
	67,5	70,2	66,8	68,0	69,8	67,5	69,2	70,6	68,8	71,6	73,2	71,1
<i>Izvor:</i> Podaci popisa stanovništva i proračuni autora.												
<i>Napomena:</i> Podaci nisu potpuno uporedivi zbog različitih definicija ukupnog stanovništva.												

Veoma su primetne i razlike u odnosu na prosečnu starost ostalog stanovništva (celibateri, lica u braku i razvedeni, stari 15 i više godina), koje je, razumljivo, znatno mlađe od kontingenta obudovelih. Razlika između prosečnih starosti ta dva kontingenta je prema rezultatima sva četiri popisa iznosila više od 25 godina (od 25,5 u 1991. do 26,9 godina u 1981).

Da se obudovelost u Srbiji u periodu 1981-2011. prvenstveno odnosi na starije stanovništvo potvrđuju i podaci o specifičnim stopama obudovelosti (tabela 5). Po petogodišnjim starosnim grupama, udeli obudovelih se, bez izuzetka, povećavaju sa starošću. Takođe su izrazito stabilne vrednosti i stope obudovelosti po starosti, naročito kod stanovništva starog 60 i više godina. One su, prema rezultatima sva četiri analizirana popisa, vrlo niske kod mladog i mlađeg sredovečnog stanovništva – u intervalu od 0,0% za uzrast 15-19 godina (1991, 2002. i 2011) do 2,3% u grupi 40-44 godine (1981), zatim se ubrzano povećavaju kod stanovništva starijeg od 45 godina, da bi u starosti 55-59 godina iznosile oko 10% (od 11,6% u 1981. do 9,6% u 2011). Udeli obudovelih su najveći kod starih, i već od starosne grupe 60-64 stalno su preko 15%. Gotovo po pravilu, za svaku narednu petogodišnju starosnu kohortu, vrednost stope obudovelosti je veća za 10 procentnih poena. Kod najstarijih, 75 ili više godina, udeli obudovelih su najveći, i u sve četiri popisne godine iznosili su 57-58%.

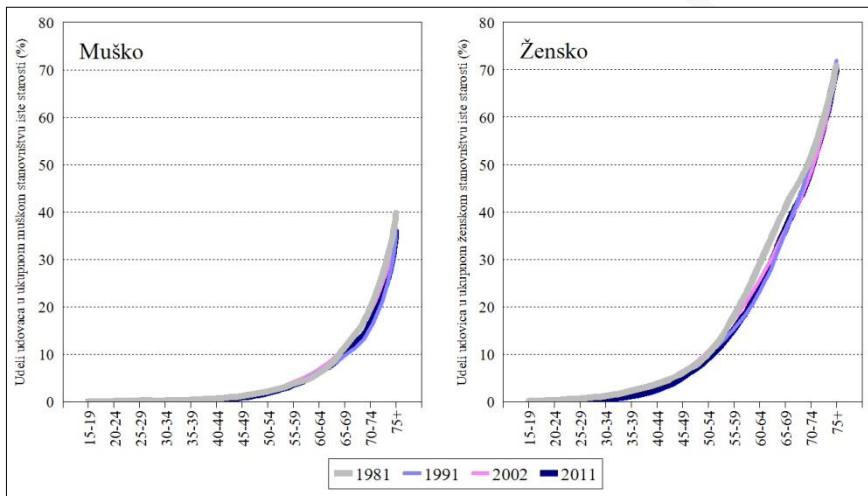
Tabela 5.
Stopa obudovlosti u Srbiji, po starosti (%)

God.	Ukupno	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75+
1981	8,5	0,1	0,2	0,4	0,7	1,3	2,3	3,7	6,3	11,6	18,6	27,8	37,3	57,9
1991	8,8	0,0	0,2	0,3	0,7	1,2	2,2	3,9	6,3	9,8	15,3	24,4	35,7	57,7
2002	10,9	0,0	0,1	0,3	0,6	1,2	2,2	3,8	6,6	11,1	16,9	25,0	35,8	56,9
2011	11,7	0,0	0,0	0,1	0,3	0,7	1,6	3,1	5,6	9,6	15,5	24,4	34,8	56,7

Izvor: Proračuni autora na osnovu objavljenih i neobjavljenih konačnih rezultata popisa stanovništva Srbije.
Napomena: Podaci nisu potpuno uporedivi zbog različitih definicija ukupnog stanovništva.

Spomenuti, tzv. rastući unimodalni tip starosnog modela obudovlosti stanovništva Srbije karakterističan je za oba pola (grafikon 1).

Grafikon 1.
Specifične stope obudovlosti u Srbiji po starosti (%), za oba pola

Izvor: Proračun autora na osnovu konačnih rezultata popisa stanovništva
Napomena: Podaci nisu potpuno uporedivi zbog različitih definicija ukupnog stanovništva.

Razlike koje postoje odnose se prvenstveno na visinu specifičnih stopa obudovlosti. One su kod svih petogodišnjih grupa višestruko veće kod ženskog stanovništva. Razlike su relativno najveće kod sredovečnog stanovništva (20-59 godina), a posebno naglašene kod mlađih sredovečnih (20-39) – stope su čak 6-7 puta veće kod žena nego kod muškaraca (2011). Međutim, to su ujedno i starosti kod kojih je udeo obudovelih vrlo nizak. Za muškarce one su stalno bile ispod 1%, a za žene od 1,2% (2011) do najviše 2,3% (1981). Kod starijih od 40 godina, relativne razlike u vrednostima specifične stope obudovlosti između žena i muškaraca su manje i opadajuće sa starošću, ali su apsolutne razlike rastuće (grafikon 1). Tako su 2011. godine, počev od starih 60-64 godine, stope obudovlosti žena

bile četiri, zatim tri i po, pa tri, a za stare 75 i više godina „samo” dva puta veće od stopa obudovelosti muškaraca istih starosti. Međutim, apsolutna razlika u visini udela obudovelih između žena i muškaraca je za stare 60-64 godine iznosila 18 procentnih poena (24% prema 6%), za stare 70-74 godine 32 procentna poena (49% prema 17%), a za najstarije (75 i više godina) 34 procentna poena (70% prema 36%).

Zašto ima više udovica?

Značajno veći broj žena među obudovelima u Srbiji ishod je niza faktora, kakvi se nalaze u osnovi ovog fenomena i u ostalim evropskim zemljama (Stevens, 2002; Delbès *et al.*, 2006). Najpre, to je uslovljeno činjenicom da je žensko stanovništvo Srbije znatno starije od muškog, i sa znatno većim udelom starih (Penev, 2015). Zatim, to je duži životni vek žena, za približno 5 godina, kako u godinama uobičajenim za sklapanje prvog braka (20-35) (RZS, 2014), tako i duže očekivano trajanje života (OTŽ) udovica nego udovaca (tabela 6). Od važnosti je i nadalje dominantan tradicionalni model bračnosti po kome je mladoženja stariji od neveste (prosečno oko 3,5 godine, i to kako početkom 1980-ih tako i sredinom druge decenije 21. veka (RZS, 2016). I najzad, od značaja je i veća učestalost ponovnog sklapanja braka udovaca nego udovica.

Žene duže žive, a u osnovi kraćeg životnog veka muškaraca stoje brojni faktori. To su pre svega biološki, koji uključuju genetske, fiziološke, imunološke i druge specifičnosti. Od značaja su, međutim, i razlike u ponašanju, pre svega veća sklonost muškaraca ka rizičnim ponašanjima, ali i teže donošenje odluke da potraže pomoć u slučaju fizičkih, emocionalnih i mentalnih problema i teškoća, odlaganje odlaska kod lekara i započinjanja lečenja. Od uticaja je i to što su socijalni kontakti muškaraca obično oskudniji, što posledično znači i manju socijalnu podršku u situacijama kao što je bolest ili gubitak partnera. Stoga su muškarci češće usamljeni, što može da bude povezano i s većim narušavanjem psihofizičkog zdravlja, depresivnošću i drugim posledicama (Oksuzyan *et al.*, 2008; Seifarth *et al.*, 2012; Luy, 2003).

Biološki, kao i socijalni, kulturni, ekonomski i drugi faktori oblikuju različite uloge muškaraca i žena, pa i njihovu specifičnu vulnerabilnost. Posle gubitka bračnog partnera, većem riziku od smrti češće su izloženi muškarci (Shor *et al.*, 2012). Njihova emocionalna osetljivost je obično naglašenija i osećanje usamljenosti i izolovanosti snažnije. Često imaju manje izgrađene socijalne mreže pa su im manje i mogućnosti da se oslone na osobe koje bi im pružile potrebnu emotivnu podršku, a i skloniji su da u stresnim životnim situacijama pribegavaju nezdravim ponašanjima poput prekomernog konzumiranja alkohola i pušenja duvana (Martikainen, Valkonen, 1996).

Tabela 6.
Očekivano trajanje života u Srbiji, po polu, petogodišnjim starosnim grupama (50-84 godine) i bračnom stanju

Period	Bračno stanje	Muško				Žensko			
		50-54	60-64	70-74	80-84	50-54	60-64	70-74	80-84
1980-1982	Neoženjen/neudata	20,9	14,5	9,8	7,9	23,3	16,0	10,1	6,4
	Oženjen/udata	24,6	16,9	10,5	6,2	28,7	20,0	12,5	7,6
	Udovac/udovica	21,6	15,0	9,3	5,1	26,8	18,3	11,0	5,9
	Razveden/razvedena	19,1	13,4	8,5	4,9	26,0	17,7	10,7	5,9
1990-1992	Neoženjen/neudata	19,2	13,5	8,7	5,3	22,4	15,3	9,5	5,2
	Oženjen/udata	24,3	16,7	10,6	6,3	29,1	20,4	12,9	7,6
	Udovac/udovica	20,8	14,3	9,0	5,0	26,6	18,3	11,1	5,9
	Razveden/razvedena	18,5	12,9	8,3	4,9	26,1	18,1	11,3	6,7
2001-2003	Neoženjen/neudata	20,1	14,1	9,3	5,6	22,8	15,4	9,2	5,2
	Oženjen/udata	24,3	16,8	10,6	6,2	28,7	20,1	12,5	6,9
	Udovac/udovica	21,0	14,6	9,2	5,3	25,3	17,9	11,5	6,5
	Razveden/razvedena	18,2	12,5	7,5	4,3	24,8	16,7	9,9	4,9
2010-2012	Neoženjen/neudata	21,2	14,4	8,9	4,8	24,1	16,2	9,5	4,9
	Oženjen/udata	26,2	18,3	11,8	7,0	30,4	21,5	13,6	7,4
	Udovac/udovica	19,7	13,4	8,1	4,4	30,4	21,9	14,1	8,1
	Razveden/razvedena	20,0	13,3	8,0	3,9	25,6	17,3	10,0	4,7

Izvor: Neobjavljeni rezultati rada na projektu *Istraživanje demografskih fenomena u funkciji javnih politika u Srbiji – III 47006*, Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, dobijeni ljubaznošću dr Ivana Marinkovića, autora istraživanja.
Napomena: Indikatori su izračunati za trogodišnji period oko popisnih godina.

Rezultati najnovijih istraživanja diferencijalnog mortaliteta stanovništva Srbije pokazuju da udovci, uz razvedene, imaju najkraće očekivano trajanje života (tabela 6). Na primer, u periodu 2010-2012, za stare 60-64 godine očekivano trajanje života udovaca (13,4 godine) i razvedenih (13,3) bilo je kraće za jednu godinu od OTŽ-a neoženjenih muškaraca (14,4) i čak pet godina kraće od OTŽ-a oženjenih (18,3). Redosled prema dužini očekivanog trajanja života muškog stanovništva po kategorijama bračnog statusa uglavnom je identičan za sve petogodišnje grupe, počev od starosti 25-29 godina.

Kod žena, za razliku od muškaraca, nije primetna tzv. zaštitna uloga braka. To se naročito odnosi na udate žene i udovice, koje uglavnom imaju istu dužinu očekivanog trajanja života. Štaviše, prema tablicama smrtnosti za 2010-2012, polazeći od starih 50-54 godine, najduže OTŽ imaju udovice, nešto kraće udate žene, a znatno kraće razvedene i neudate. Rezultati za stare 60-64 godine pokazuju da udovice mogu da očekuju još 21,9 godina života, udate žene za oko pola godine manje (21,5), razvedene za 4,5 godina manje (17,3), a neudate žene za preko 5,5 godina manje (16,2). Rod-

ne razlike su još naglašenije. Na primer, kod starih 60-64 godine, udovice mogu da očekuju da će živeti čak za 8,5 godina duže od udovaca (21,9 prema 13,4).

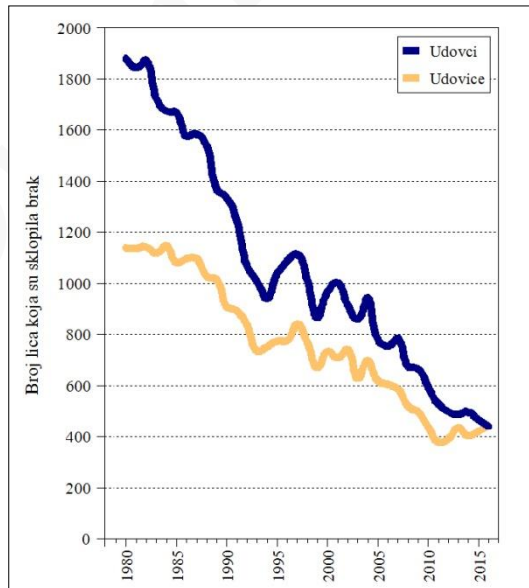
Velika razlika u dužini OTŽ između udovaca i udovica još jedan je činilac koji utiče na ukupno veći broj udovica nego udovaca. Promene ostvarene tokom prve decenije 21. veka (srednje trajanje života kod udovaca se skratilo, a kod udovica produžilo) uticale su na povećanje razlike u broju udovica i udovaca (tabela 1), odnosno zadržavanje vrlo visokog udela žena u ukupnom broju obudovelih (tabela 3).

Sve su ređa ponovna sklapanja braka obudovelih lica

U Srbiji već decenijama opada broj sklopljenih brakova, kako lica koja nikada nisu bila u braku, tako i razvedenih i obudovelih. Smanjenje je najveće među obudovelim licima, a posebno među udovcima. U Srbiji su 1981. bila sklopljena 57.563 braka, a 2016. godine 35.921, tj. za 38% manje. Gotovo identično smanjenje registrovano je među licima koja ranije nisu sklapala brak, dok je kod razvedenih to bilo manje intenzivno (29% kod muškaraca i 19% kod žena). Broj sklopljenih brakova kod udovaca bio je za preko 4 puta manji 2016. (440) nego 1981. godine (1.845), a kod udovica za dva i po puta manji (443 prema 1.137) (grafikon 2, tabela 7).

Grafikon 2.

Sklopljeni brakovi obudovelih u Srbiji, po polu, 1980-2016.

Izvor: Proračun autora na osnovu podataka iz *Demografske statistike* (odgovarajuće godine)

S obzirom na stalno povećanje broja obudovelih, smanjenje broja njihovih ponovo sklopljenih brakova rezultiralo je još izraženijim smanjenjem stope nupcijaliteta obudovelih, definisane u užem smislu kao udeo obudovelih lica koja su ponovo sklopila brak u ukupnom broju lica istog bračnog stanja. Kako ne postoje zvanične godišnje procene stanovništva Srbije prema zakonskom bračnom stanju, stopa nupcijaliteta obudovelih izračunata je samo za popisne godine. Tako je stopa nupcijaliteta udovaca 1981. (16,3‰) bila 4,8 puta veća nego 2011. (3,4‰). Vrednosti za udovice su znatno manje, ali je smanjenje takođe bilo vrlo ubrzano (sa 2,8‰ na 0,7‰) iako sporije nego u slučaju udovaca (tabela 7).

Tabela 7.

Sklopljeni brakovi i stopa nupcijaliteta obudovelih u Srbiji

	1981	1991	2002	2011	2016
	Broj sklopljenih brakova				
Ukupno – svega	57563	45145	41947	35808	35921
Obudoveli – svega	2366	1679	1333	785	764
Udovci	1845	1243	916	527	440
Udovice	1137	892	743	379	443
	Udeo sklopljenih brakova obudovelih lica u ukupnom broju svih sklopljenih brakova (%)				
Obudoveli – svega	4,1	3,7	3,2	2,2	2,1
Udovci	3,2	2,8	2,2	1,5	1,2
Udovice	2,0	2,0	1,8	1,1	1,2
	Sklopljeni brakovi na 1.000 starih 15 i više godina istog bračnog stanja				
Ukupno – muško	19,2	14,8	13,8	12,0	12,2
Ukupno – žensko	18,3	13,9	12,8	11,2	11,4
Udovci	16,3	10,9	6,3	3,4	/
Udovice	2,8	2,1	1,4	0,7	/
<i>Izvor:</i> Podaci popisa stanovništva i demografske statistike; proračuni autora.					
<i>Napomena:</i> Podaci nisu potpuno uporedivi zbog različitih definicija ukupnog stanovništva.					

Sve ređe ponovno sklapanje braka obudovelih lica, kao i vrlo niske vrednosti stope nupcijaliteta obudovelih, a naročito udovica, ukazuju da se povećanje brojnosti obudovelog stanovništva Srbije u periodu 1981-2011. u izvesnoj meri može objasniti i osobenostima njihovog bračnog ponašanja. Naime, vrlo niske stope nupcijaliteta obudovelih lica upućuju na neutralan uticaj ponovnog sklapanja braka na smanjenje broja udovaca, a posebno udovica, kao i na zadržavanje visokog udela žena u tom populacionom kontingentu.

Sklapanje novog braka među obudovelima, a naročito u poznim godinama, i naročito među ženama, nije česta pojava ni u drugim razvijenim zemljama. Brojne nacionalne studije, pokazale su da u vezi sa sklapanjem novog braka među obudovelima postoji pravilnost koja je vezana za pol i starost.

U svakoj starosnoj grupi, veća je verovatnoća da brak sklopi udovac nego udovica, a sa povećanjem starosti, verovatnoća da obudoveli oba pola sklope brak opada. Takođe, što više vremena protiče posle gubitka partnera, sklapanje novog braka je sve ređe (Chamie, Nsuly, 1981; Smith *et al.*, 1991; Stevens, 2002; Carr, 2004; Calasanti, Kiecolt, 2007; Bennett *et al.*, 2013).

Strane studije pokazuju da na verovatnoću da obudovela osoba sklopi novi brak utiče veliki broj faktora. Od početnog, neophodnog uslova da postoji unutrašnja potreba i želja da se sklopi novi brak i procena da bi on doneo dobrobit, preko socioekonomskih, porodičnih i zdravstvenih prilika obudovele osobe, sve do raspoloživih mogućnosti da se upozna odgovarajući partner. Razlozi zašto udovice manje sklapaju brak su višestruki. S jedne strane, mogućnosti udovica da upoznaju odgovarajuću osobu i sklope novi brak su manje, jer su brojnije. S druge strane, njihova motivacija je slabija jer se bolje prilagođavaju životu bez partnera (Smith *et al.*, 1991; van Grootheest *et al.*, 1999; Wu *et al.*, 2014). Istraživanja su potvrdila da žene obično poseduju razvijene veštine ostvarivanja značajnih bliskih emocionalnih veza, aktivnije su u pružanju podrške članovima porodice i drugim ljudima, to čine i posle smrti bračnog partnera, što im olakšava adaptaciju na udovištvo. Muškarcima je potrebno više vremena da prihvate gubitak, teže se prilagođavaju na samoću, a usamljenost, depresivnost i zanemari vanje fizičkog zdravlja su češće pratiloci obudovelih muškaraca nego žena (Stroebe, Stroebe, 1983). To uslovljava i njihovu veću spremnost da sklope novi brak i češće to čine nego obudovele žene (Carr, 2004).

Kvalitativne studije stranih autora o stavovima obudovelih osoba poznijih godina prema sklapanju novog braka pokazale su bitne razlike između muškaraca i žena. Većina ispitivanih udovica nije želela novi brak ni romantičnu vezu. Iznosile su široku lepezu razloga. S druge strane, većina ispitivanih udovaca bila je vrlo zainteresovana da ostvari novu vezu ili brak, i uglavnom su iskazivali osećaj da ne mogu da žive sami i govorili o „sindromu prazne kuće” (Stevens, 2002; van den Hoonard, 2002; De Jong Gierveld, 2004; Calasanti, Kiecolt, 2007; Bennett *et al.*, 2013; Carr, Bomer, 2013).

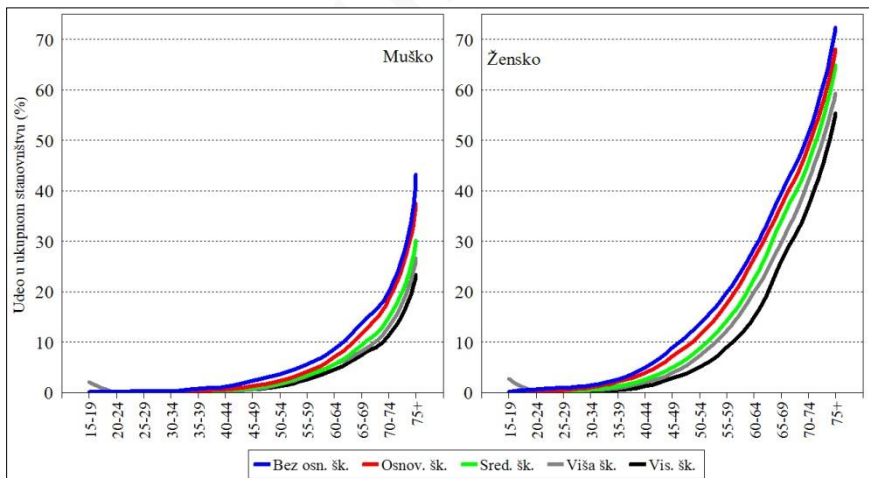
U nekim istraživanjima utvrđene su razlike prema obrazovanju u stopama sklapanja ponovnog braka među udovicama – viši obrazovni nivo praćen je nižim stopama sklapanja novog braka. Verovatno stoga što ima manje njima dostupnih muškaraca sa sličnim ili višim obrazovanjem, zato što muškarci s višim obrazovanjem mogu da odaberu žene svih obrazovnih nivoa, ali i zato što obrazovanije žene imaju manju potrebu da sklope novi brak, jer imaju veće mogućnosti da vode nezavisan i samostalan život (Smith *et al.*, 1991).

Obudovelih najviše među neobrazovanima, a najmanje među najškoloranijima

Podaci Popisa 2011. ukazuju na jasnu starosnu i polnu diferenciranost bračne strukture stanovništva s obzirom na školsku spremu. Ona se odnosi na nejednake udele lica koja nikada nisu bila u braku, lica u braku, obudovelih i razvedenih lica posmatranih po nivou obrazovanja, i to po petogodišnjim starosnim grupama, kao i po polu. Postoji vrlo naglašena veza između udela pojedinih bračnih kategorija u ukupnom stanovništvu i dostignute starosti – s povećanjem starosti smanjuje se udeo celibatera, a povećava udeo obudovelih, dok se udeli lica u braku i razvedenih povećavaju do starosti od 45-54 godine, a kod starijih smanjuju sa starošću – ali i u visini učešća pojedinih kategorija s obzirom na bračni status i školsku spremu. I to, kako po starosti, tako i po polu.

Stope obudovelosti su najviše među najneobrazovanijima (bez završene osnovne škole), da bi s povećanjem obrazovnog nivoa, bez izuzetka, postajale sve niže dostižući minimalne vrednosti kod najškoloranijih (s visokom školskom spremom). To važi za oba pola i za sve relevantne starosne grupe (počev od starih 40-44 godina) (grafikon 3). Kao primer, navodimo vrednosti specifičnih stopa obudovelosti za tri starosne grupe: 60-64, 65-69 i 70-74 godine (tabela 8).

Grafikon 3.
Udeo obudovelih u Srbiji po starosnim grupama (%),
prema školskoj spremi i polu, 2011.

Izvor: Proračuni autora na osnovu neobjavljenih konačnih rezultata Popisa 2011.

Najveće razlike su u vrednostima stope obudovelosti lica bez osnovne škole i onih s visokom školskom spremom, i to za sve tri starosne grupe. Za ukupno stanovništvo, stope obudovelosti izabраниh starosnih grupa su za najneobrazovanije barem dvostruko veće nego za najobrazovanije.

Prilikom razmatranja razlika u nivou obudovelosti muškaraca i žena po školskoj spremi treba ukazati i na rodne specifičnosti u pogledu udela lica u braku s obzirom na njihovu školovanost. Naime, kod muškaraca udeo oženjenih se povećava s povećanjem njihove školske spreme. Tako je kod svih uzrasta starijih od 30 godina udeo lica u braku najmanji među najneobrazovanijim, a uglavnom najveći među najobrazovanijim. Razlike su, kod pojedinih starosnih grupa, vrlo naglašene. Kod žena je situacija bitno drugačija – udeli udatih uglavnom opadaju s porastom obrazovnog nivoa, ali tek od grupe sa završenom osnovnom školom. Sledstveno, razlike u vrednostima indeksa obudovelosti muškaraca i žena s obzirom na školsku spremu su značajno naglašenije nego što je to slučaj s vrednostima stope obudovelosti (tabela 8). Međutim, treba naglasiti da kod oba pola vrednosti indeksa obudovelosti opadaju s povećanjem školske spreme.

Tabela 8.

Specifične stope obudovelosti po petogodišnjim starosnim grupama i indeks obudovelosti (60-74 godine) u Srbiji, po školskoj spremi i po polu, 2011.

Pokazatelj	Starost	Pol	Ukupno	Bez osnovne škole	Osnov. škola	Srednja škola	Viša škola	Visoka škola
Udeo obudovelih u ukupnom stanovništvu iste starosti (%)	60-64	sv.	15,5	22,1	18,8	13,3	12,2	8,9
		m.	6,1	8,6	7,0	5,6	5,5	4,5
		ž.	24,0	28,5	26,5	22,4	19,8	14,9
	65-69	sv.	24,4	31,9	26,8	20,3	17,1	14,2
		m.	10,3	13,7	11,6	9,4	8,2	7,4
		ž.	36,3	39,6	37,1	34,1	29,7	26,1
	70-74	sv.	34,8	42,0	35,9	27,7	24,8	20,1
		m.	16,6	20,0	18,5	14,8	13,0	11,3
		ž.	48,9	51,4	48,8	45,6	42,0	37,0
Indeks obudovelosti (broj obudovelih na 100 lica u braku)	60-64	sv.	21,3	32,2	26,2	18,0	16,2	12,0
		m.	7,4	11,2	8,5	6,7	6,6	5,4
		ž.	37,2	43,8	40,5	35,0	30,7	24,3
	65-69	sv.	36,5	51,3	40,8	29,1	23,6	19,5
		m.	12,7	17,5	14,2	11,5	9,7	8,9
		ž.	66,1	71,6	67,4	63,3	53,1	48,5
	70-74	sv.	59,9	79,0	62,6	43,8	37,7	29,5
		m.	21,4	26,7	24,2	18,9	16,1	14,1
		ž.	112,6	117,3	113,0	108,3	96,2	84,0

Izvor: Proračuni autora na osnovu objavljenih i neobjavljenih konačnih rezultata popisa stanovništva Srbije.

Razlozi diferenciranosti bračne strukture u zavisnosti od nivoa školske spremne su višestruki i pod uticajem različitih determinišućih činilaca, povezanih ne samo s modelom bračnog ponašanja (stupanje u brak, razlika u godinama bračnih partnera, raskid bračne zajednice), već i razlikama u nivou smrtnosti stanovništva prema školskoj spremi.

Povezanost obrazovnog nivoa i mortaliteta utvrđena je u mnogim evropskim zemljama. Smrtnost je veća u grupama s nižim obrazovanjem. To se objašnjava različitom distribucijom bihevioralnih i materijalnih faktora u različitim obrazovnim grupama. Razlike se češće povezuju s materijalnim uslovima, koji neposredno utiču na nivo mortaliteta, ali i posredno, delujući na karakteristike ponašanja (Schrijvers *et al.*, 1999). Istraživanja su pokazala da je i opadanje mortaliteta često bilo veće među osobama s visokim nego sa srednjim ili nižim obrazovanjem. Tako su se, na primer, u nordijskim zemljama tokom poslednje tri decenije 20. veka i relativne i apsolutne razlike u mortalitetu između pojedinih obrazovnih grupa povećavale (Shkolnikov *et al.*, 2012).

Viši nivo obrazovanja, povezan s boljim socioekonomskom položajem, ima „zaštitni efekat“ i na obudovlost. Među osobama s boljim obrazovanjem manja je verovatnoća da će obudoveti. Međunarodna poređenja pokazuju da svaka dodatna godina školovanja u izvesnoj meri smanjuje verovatnoću obudovlosti. Tako se može pretpostaviti da su mnogi obudoveli, zbog svog nižeg obrazovnog nivoa, bili u lošijoj finansijskoj situaciji i pre udovištva. Takođe, prosečna razlika u godinama između muža i žene je inverzna s obrazovnim nivoom, pa svaka dodatna godina školovanja smanjuje i razliku u godinama među supružnicima, što takođe smanjuje verovatnoću obudovlosti među osobama s visokim obrazovanjem (Biro, 2013).

U samačkim domaćinstvima najčešće žive obudoveli

Gubitak bračnog partnera najčešće znači i gubitak zaštitnog dejstva koje je brak imao, što ima poseban značaj u starosti, a naročito za muškarce. To posledično povećava i rizik od smrti, a najviše onih koje se mogu izbeći (Goldman, 1993; Lillard, Panis, 1996; Kolip, 2005; Jaffe *et al.*, 2007).

Od sredine 20. veka, prosečna veličina domaćinstva u Srbiji se smanjuje; samo između 1991. i 2011. smanjena je sa 3,2 na 2,9 članova. Istovremeno, kontinuirano je povećavan broj i udeo samačkih u ukupnom broju domaćinstava (sa 365,4 hiljade ili 15,2% u 1991. na 555,5 ili 22,3% u 2011). Razlozi takve promene su mnogobrojni – promene porodičnih struktura, ubrzana transformacija modela bračnosti, smanjenje nivoa fertiliteta, itd. – ali najvažniji treba tražiti prvenstveno u intenzivnom starenju stanovništva. Takvom zaključku ide u prilog i stalno povećanje, inače vrlo visoke, prosečne starosti lica koja žive u jednočlanim domaćinstvima, sa

60,0 (1991) na 61,9 godina (2011), kao i povećanje udela samaca starih 65 ili više godina, sa 44,5% (1991) na 50,1% (2011) (Predojević, 2006; Đurđev *et al.*, 2015).

Rezultati Popisa 2011. u Srbiji potvrdili su postojanje veze između obudovelosti i života u samačkim domaćinstvima (tabele 9 i 10). Posmatrano po bračnom stanju, među samcima je najviše obudovelih lica, koja čine polovinu svih članova samačkih domaćinstava (tabela 9). Njihov udeo iznosio je vrlo visokih 50,5%, što je ipak nešto niže nego 1991. (53,1%).

Tabela 9.
Obudoveli samci u Srbiji (stari 15 i više godina), po polu, 2011.

	Svega		Muško		Žensko	
	Svega	%	Svega	%	Svega	%
Obudoveli (ukupno)	716843	100,0	154459	21,5	562384	78,5
Samci (ukupno)	555117	100,0	220274	39,7	334843	60,3
Samci (obudoveli)	278786	100,0	63104	22,6	215682	77,4
Udeo obudovelih samaca (%)						
- u ukupnom broju obudovelih	38,9		40,9		38,4	
- u ukupnom broju samaca	50,5		28,8		64,7	

Izvor: Proračuni autora na osnovu objavljenih i neobjavljenih konačnih rezultata popisa stanovništva.

Tabela 10.
Obudoveli samci u Srbiji, po starosti i polu, 2011.

Starost	Broj obudovelih samaca			Struktura obudovelih samaca (%)			Udeo samaca u ukupnom broju obudovelih		
	svega	muško	žensko	svega	muško	žensko	svega	muško	žensko
Ukupno	278786	63104	215682	100,0	100,0	100,0	38,9	40,9	38,4
Do 40	295	87	208	0,1	0,1	0,1	8,5	18,0	7,0
40-44	386	78	308	0,1	0,1	0,1	5,3	7,5	5,0
45-49	1442	261	1181	0,5	0,4	0,5	9,8	11,6	9,4
50-54	5068	831	4237	1,8	1,3	2,0	17,4	17,2	17,4
55-59	15333	2666	12667	5,5	4,2	5,9	26,7	25,3	27,0
60-64	29638	5437	24201	10,6	8,6	11,2	36,2	35,9	36,3
65-69	35053	6767	28286	12,6	10,7	13,1	42,3	42,4	42,3
70-74	55518	11453	44065	19,9	18,1	20,4	45,1	45,0	45,1
75+	136053	35524	100529	48,8	56,3	46,6	43,2	45,3	42,5

Izvor: Proračuni autora na osnovu objavljenih i neobjavljenih konačnih rezultata popisa stanovništva.

Obudoveli samci su bili znatno brojniji od samaca koji nikad nisu sklapali brak (28,0%) ili od onih koji su razvedeni (16,1%). Razlike su, i u ovom slučaju, vrlo naglašene, i to s obzirom na pol obudovelih samaca. Tako su, 2011. godine, udovci predstavljali „tek” nešto manje od 30% svih muška-

raca koji žive u jednočlanim domaćinstvima, dok je kod žena odgovarajućí udeo udovica iznosio gotovo dve trećine (tabela 9). Tako velika razlika gotovo je isključivo rezultat izražene disproporcije u broju udovaca i udovica (1:3,4). Naime, prema Popisu 2011, udeli udovaca i udovica koji su živeli u jednočlanim domaćinstvima bili su gotovo identični (tabela 10).

Starosni sastav obudovelih lica koja žive u jednočlanim domaćinstvima odlikuje se izrazito velikim udelom najstarijih, a njihov broj se, po pravilu, povećava sa starošću. U 2011. godini, preko četiri petine obudovelih samaca su bile osobe stare 65 ili više godina, a gotovo svaki drugi obudoveli samac je bio star 75 ili više godina (tabela 10).

Starosni model samačkog života među obudovelima se najpre može okarakterisati kao rastući. Najmanji udeo samaca među obudovelima je kod svih petogodišnjih starosnih grupa mlađih od 50 godina (ispod 10% u svakoj), da bi se kontinuirano povećavao sa starošću i to, gotovo po pravilu, za po deset procentnih poena po petogodištu. Maksimalno učešće samaca od 42-45% je kod obudovelih starosti 65 ili više godina.

Posmatrano po polu, razlike u starosnoj strukturi obudovelih članova samačkih domaćinstava nisu posebno izražene. Kako među udovcima, tako i među udovicama, barem 4/5 su u starosti 65 ili više godina (85,2% odnosno 80,2%). Međutim, veći udeo najstarijih među udovcima koji žive kao samci nego među udovicama je tek u starosnoj grupi 75 ili više godina (56,3% prema 46,6%). Sumarno, u Srbiji su 2011. godine obudoveli samci bili stariji od obudovelih samica (prosečne starosti 73,7 odnosno 72,3 godine). Razlika je umerena, ali kod oba pola se radi o izrazito staroj populaciji.

Zaključak

Srbija se, sa udelom obudovelih u ukupnom stanovništvu od oko 12%, nalazi pri samom evropskom vrhu, a stopa obudovelosti muškaraca je najviša u Evropi. Stoga se nameće potreba detaljnijeg razmatranja dosadašnjih promena brojnosti i najvažnijih karakteristika kontingenta obudovelih. To posebno kada se ima u vidu da se radi, pre svega, o populaciji starih. U tom smislu, članak predstavlja jedan od retkih priloga koji se isključivo bavi obudovelim stanovništvom Srbije s demografskog aspekta.

U radu su na osnovu različitih demografskih pokazatelja analizirane promene u kretanju broja obudovelih, njihovoj starosnoj i polnoj strukturi, kao i obrazovna struktura, očekivano trajanje života, bračno ponašanje i zastupljenost samačkih domaćinstava među udovcima i udovicama. Rad se odnosi na period 1980-2016, s posebnim naglaskom na popisne godine. Broj obudovelih i njihovo učešće u ukupnom stanovništvu su se kontinuirano povećavali kod oba pola. Utvrđene starosne i polne specifičnosti

obudovelih, preovlađujuće socioekonomske karakteristike sagledane preko obrazovne strukture, kao i odlike nupcijaliteta udovaca i udovica pokazuju sličnosti fenomena obudovelosti između Srbije i ostalih evropskih zemalja. Udeo obudovelih među starima je najveći, a 2011. godine u Srbiji je čak više od četiri petine obudovelih lica bilo staro 60 ili više godina. Prevaga udovica u apsolutnim i relativnim brojevima je kontinuirano višestruka. Sklapanje brakova obudovelih je sve ređe, naročito kod udovaca. Kada je reč o obrazovnoj strukturi, utvrđena je pravilnost da su stope obudovelosti najveće među neobrazovanima i da s porastom obrazovnog nivoa opadaju. Među licima koja žive u samačkim domaćinstvima najviše je obudovelih. Prema Popisu 2011, svaki drugi samac je bio obudovelo lice, pri čemu ih je oko 80% bilo staro 65 ili više godina.

Dobijeni rezultati, posebno u pogledu starosne i polne strukture, nivoa obrazovanja, veličine domaćinstva i nivoa smrtnosti, naročito udovaca, upućuju na zaključak o vulnerabilnosti kontingenta obudovelih lica. U radu su prikazani i nalazi iz relevantne strane literature koji ukazuju na najvažnije socijalne, psihološke, zdravstvene i druge rizike povezane sa obudovelošću, pre svega starih ljudi.

Može se pretpostaviti da će produženje očekivanog trajanja života učiniti da ljudi sve duže žive u paru, da će sa opadanjem privlačnosti braka biti i manje sklopljenih brakova, pa time i manje obudovelih, da će se obudoveli, da bi izbegli rešavanje pravnih pitanja vezanih za nasleđe i imovinu, sve češće odlučivati za život u vanbračnoj zajednici, a ne u novom braku. To su pojave zabeležene u nekim evropskim zemljama, ali je za Srbiju, ipak, izvesnija pretpostavka da će se ti procesi odvijati relativno sporo i da će, ujedno, biti nastavljeno povećanje broja udovaca i udovica. Kontinuirano povećanje broja obudovelih i njihovo veliko i rastuće učešće u ukupnom stanovništvu Srbije mogu, na makro planu, da prouzrokuju brojne socijalne, ekonomske, zdravstvene i demografske posledice koje bi, u narednim decenijama, mogle biti još izraženije, posebno zbog neminovnosti nastavka intenzivnog starenja stanovništva. Takođe, dobijeni rezultati istraživanja izneti u radu mogu kreatorima javnih politika da predstavljaju polaznu analitičku osnovu za definisanje mera i aktivnosti, posebno onih koje se tiču zdravstvenih, socijalnih i drugih institucija sistema usmerenih na stare, s fokusiranjem pažnje na obudovela lica, a naročito na udovce.

Značaj kontingenta obudovelog stanovništva Srbije, ne samo s demografskog gledišta, upućuje na potrebu detaljnijih kvantitativnih istraživanja, prvenstveno socioekonomskih karakteristika, porodične organizacije, ali i nivoa i specifičnosti morbiditeta i mortaliteta obudovelih lica. Uz to, ne bi trebalo zanemariti važnost dubinskih kvalitativnih istraživanja s jasno formulisanim teorijsko-konceptualnim okvirom.

Autori duguju posebnu zahvalnost gospođi Ljiljani Đorđević, načelnici Odeljenja za popis stanovništva, i gospođi Gordani Bjelobrk, načelnici Odseka za demografiju Republičkog zavoda za statistiku. Ovaj rad ne bi mogao biti napisan bez njihove pomoći i predusretljivosti.

Ovaj članak je nastao kao rezultat rada na projektu *Istraživanje demografskih fenomena u funkciji javnih politika u Srbiji* – 47006, Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Literatura

- BENNETT, K. M., ARNOTT, L., & SOULSBY, L. K. (2013). You're not getting married for the moon and the stars: The uncertainties of older British widowers about the idea of new romantic relationships. *Journal of Aging Studies* 27(4): 499–506. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2013.03.006>
- BIRO, A. (2013). Adverse effects of widowhood in Europe. *Advances in Life Course Research* 18(1): 68–82. <https://doi.org/10.1016/j.alcr.2012.10.005>
- BOBIĆ, M. (2003). Prekomponovanje braka, partnerstva i porodice u savremenim društvima. *Stanovništvo* 41(1–4): 65–91. <https://doi.org/10.2298/STNV0304065B>
- BOYLE, P. J, FENG, Z., & RAAB, G. M. (2011). Does widowhood increase mortality risk?: testing for selection effects by comparing causes of spousal death. *Epidemiology* 22(1): 1–5. DOI: 10.1097/EDE.0b013e3181fdcc0b
- CALASANTI, T., & KIECOLT, K. J. (2007). Diversity Among Late-Life Couples. *Generations* 31 (3): 10–17.
- CARR, D. (2004). The Desire to Date and Remarry among Older Widows and Widowers. *Journal of Marriage and Family* 66(4): 1051–1068. DOI: 10.1111/j.0022-2445.2004.00078.x
- CARR, D., & BOERNER, K. (2013). Dating after late-life spousal loss: Does it compromise relationships with adult children. *Journal of Aging Studies* 27(4): 487–498. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2012.12.009>
- CHAMIE, J., & NSULY, S. (1981). Sex Differences in Remarriage and Spouse Selection. *Demography* 18(3): 335–348. <https://doi.org/10.2307/2061001>
- DE JONG GIERVELD, J. (2004). Remarriage, unmarried cohabitation, living apart together: Partner relationships following bereavement or divorce. *Journal of Marriage and Family* 66(1): 236–243. DOI: 10.1111/j.0022-2445.2004.00015.x
- DELBÈS, C., GAYMU, J., & SPRINGER, S. (2006). Les femmes vieillissent seules, les hommes vieillissent à deux. Un bilan européen. *Population & Sociétés* 419 (janvier): 1–4. https://www.ined.fr/fichier/s_rubrique/19089/pop_et_soc_francais_419.fr.pdf

- DIGIACOMO, M., DAVIDSON, P. M., BYLES, J., & NOLAN, M. T. (2013). An Integrative and Socio-Cultural Perspective of Health, Wealth, and Adjustment in Widowhood. *Health Care for Women International* 34(12): 1067–1083. <https://doi.org/10.1080/07399332.2012.712171>
- ĐURĐEV, B., ARSENOVIĆ, D., PENEV, G., ŠOBOT, A., STANKOVIĆ, B., & RADIVOJEVIĆ, B. (2015). Domaćinstva – broj i strukture. U V. Nikitović (ur.), *Populacija Srbije početkom 21. veka* (str. 264–292). Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije. http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/86/05/POPULACIJA_SRBBIJE_POCKETKOM_21_VEKA.pdf
- EUROSTAT (2016). Population by age, sex and legal marital status [Datafile]. Retrieved from http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_pjanmarsta&lang=en
- EUROSTAT (2017). Glossary: Marital status. Eurostat Statistics Explained. Retrieved from http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Marital_status
- GOLDMAN, N. (1993). Marriage Selection and Mortality Patterns: Inferences and Fallacies. *Demography* 30(2): 189–208. <https://doi.org/10.2307/2061837>
- GRUNDY, E. (2006). Ageing and vulnerable elderly people: European perspectives. *Ageing & Society* 26(1): 105–134. <https://doi.org/10.1017/S0144686X05004484>
- JAFFE, D. H., MANOR, O., EISENBACH, Z., & NEUMARK, Y. D. (2007). The Protective Effect of Marriage on Mortality in a Dynamic Society. *Annals of Epidemiology* 17(7): 540–547. <http://dx.doi.org/10.1016/j.annepidem.2006.12.006>
- KIRS (2001). *Registracija izbeglica u Srbiji, mart-april 2001*. Beograd: UNHCR, Komesarijat za izbeglice Republike Srbije, Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbeglice. [http://www.kirs.gov.rs/docs/izvestaji/Registracija%20izbeglica%20u%20Srbiji%2001%20\(mart-april\).pdf](http://www.kirs.gov.rs/docs/izvestaji/Registracija%20izbeglica%20u%20Srbiji%2001%20(mart-april).pdf)
- KOLIP, P. (2005). The association between gender, family status and mortality. *Journal of Public Health* 13(6): 309–312. <https://doi.org/10.1007/s10389-005-0129-7>
- LILLARD, L. A., & PANIS, C.W.A. (1996). Marital Status and Mortality: The Role of Health. *Demography* 33(3): 313–327. <https://doi.org/10.2307/2061764>
- LUY, M. (2003). Causes of Male Excess Mortality: Insights from Cloistered Populations. *Population and Development Review* 29(4): 647–676. DOI: 10.1111/j.1728-4457.2003.00647.x
- MARTIKAINEN, P., & VALKONEN, T. (1996). Mortality after the Death of a Spouse: Rates and Causes of Death in a Large Finnish Cohort. *American Journal of Public Health* 86(8):1087–1093. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1380614/pdf/amjph00519-0033.pdf>

- OKSUZYAN, A., JUEL, K., VAUPEL, J. W., & CHRISTENSEN, K. (2008). Men: good health and high mortality. Sex differences in health and aging. *Aging clinical and experimental research* 20(2): 91–102. <https://doi.org/10.1007/BF03324754>
- PENEV, G. (2015). Struktura stanovništva prema polu i starosti. U V. Nikitović (ur.), *Populacija Srbije početkom 21. veka* (str. 130–165). Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije. http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/86/05/POPULACIJA_SRBIIJE_POCKETKOM_21_VEKA.pdf
- PENEV, G., & PREDOJEVIĆ-DESPIĆ, J. (2012). Prostorni aspekti emigracije iz Srbije. Tri „vruće” emigracione zone? *Stanovništvo* 50(2): 35–64. <https://doi.org/10.2298/STNV1202035P>
- PERRIG-CHIELLO, P., SPAHNI, S., HÖPFLINGER F., & CARR, D. (2016). Cohort and Gender Differences in Psychosocial Adjustment to Later-Life Widowhood. *Journals of Gerontology, Series B: Psychological Sciences and Social Sciences* 71(4): 765–774. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbv004>
- PHILIPOV, D., & SCHERBOV, S. (2016). Differences by union status in health and mortality at older ages: Results for 16 European countries. *Demographic Research* 35: 535–556. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2016.35.19>
- PETROVIĆ, M. (2011). Promene bračnosti i porodičnih modela u postsocijalističkim zemljama: zakasnela i nepotpuna ili specifična druga demografska tranzicija? *Stanovništvo* 49(1): 53–78. <https://doi.org/10.2298/STNV1101053P>
- PREDOJEVIĆ, J. (2006). Domaćinstva i porodice. U G. Penev (ur.), *Stanovništvo i domaćinstva Srbije prema popisu 2002. godine* (str. 251–275). Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije – Institut društvenih nauka / Centar za demografska istraživanja – Društvo demografa Srbije. <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2006/pdf/G20064005.pdf>
- RZS (2013). *Population: Marital status. Data by municipalities and cities*. 2011 Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Serbia, Book 5. Belgrade: Statistical Office of the Republic of Serbia. <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2013/pdf/G20134004.pdf>
- RZS (2014). *Complete life tables for the Republic of Serbia, 2010-2012*. Belgrade: Statistical Office of the Republic of Serbia. <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/DTM%202010-2012.pdf>
- RZS (2016). *Demographic Yearbook 2015*. Belgrade: Statistical Office of the Republic of Serbia. <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2016/pdf/G20164001.pdf>
- SCHRIJVERS, C. T. M., STRONKS, K., VAN DE MHEEN, D. H., & MACKENBACH, J. P. (1999). Explaining Educational Differences in Mortality: The Role of Behavioral and Material Factors. *American Journal of Public Health* 89(4): 535–540. <https://doi.org/10.2105/AJPH.89.4.535>
- SEIFARTH, J. E., MCGOWAN, C. L., & MILNE, K. J. (2012). Sex and Life Expectancy. *Gender Medicine* 9(6): 390–401. <https://doi.org/10.1016/j.genm.2012.10.001>

- SHKOLNIKOV, V. M., ANDREEV, E. M., JDANOV, D. A., JASILIONIS, D., KRAVDAL, Ø, VÅGERÖ, D., & VALKONEN, T. (2012). Increasing absolute mortality disparities by education in Finland, Norway and Sweden, 1971-2000. *Journal of Epidemiology and Community Health* 66(4): 372–378. <http://dx.doi.org/10.1136/jech.2009.104786>
- SHOR, E., ROELFS, D. J., CURRELI, M., CLEMOW, L., BURG, M. M., & SCHWARTZ J. E. (2012). Widowhood and Mortality: A Meta-Analysis and Meta-Regression. *Demography* 49(2): 575–606. <https://doi.org/10.1007/s13524-012-0096-x>
- SMITH, K. R., ZICK, C. D., & DUNCAN, G. J. (1991). Remarriage Patterns Among Recent Widows and Widowers. *Demography* 28(3): 361–374. <https://doi.org/10.2307/2061462>
- STEVENS, N. (2002). Re-engaging: New Partnerships in Late-Life Widowhood. *Ageing International* 27(4): 27–42. <https://doi.org/10.1007/s12126-002-1013-1>
- STROEBE, M. S., & STROEBE, W. (1983). Who Suffers More? Sex Differences in Health Risks of the Widowed. *Psychological Bulletin* 93(2): 279–301. <http://dx.doi.org/10.1037/0033-2909.93.2.279>
- STROEBE, M., SCHUT, H., & STROEBE, W. (2007). Health outcomes of bereavement. *Lancet* 370(9603): 1960–1973. [http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736\(07\)61816-9](http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736(07)61816-9)
- VAN GROOTHEEST, D. S., BEEKMAN, A. T. F., BROESE VAN GROENOU, M. I., & DEEG, D. J. H. (1999). Sex differences in depression after widowhood. Do men suffer more? *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 34(7): 391–398. <https://doi.org/10.1007/s001270050160>
- VAN DEN HOONARD, D. K. (2002). Attitudes of older widows and widowers in New Brunswick, Canada, towards new partnerships. *Ageing International* 27(4): 79–92. <https://doi.org/10.1007/s12126-002-1016-y>
- WU, Z., SCHIMMELE, C. M., & OUELLET, N. (2014). Repartnering After Widowhood. *Journals of Gerontology, Series B: Psychological Sciences and Social Sciences* 70(3): 496–507. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbu060>

Goran Penev*, **Biljana Stanković***

Widowed Persons in Serbia: Change in Number and General Demographic Characteristics (1980-2016)

S u m m a r y

Widowed persons represent a vulnerable population group, especially because the loss of a spouse is usually a part of old people's experience. In old age, people are typically faced with multiple constraints, related to health, financial resources, family and other social relationships. Changes that accompany the death of spouse and widowhood are generally long-term and largely negative for many widowed persons.

With advanced population ageing, the share of the widowed in the total population is increasing, and this is also true for Serbia. With a crude widowhood rate of 11.7% in 2011, Serbia is at the very top of the list of European countries and has the highest widowhood rate of men (5.2%). However, widowhood primarily affects women, and 78% of the widowed in Serbia are widows.

This paper analyses the widowhood in Serbia from 1980 to 2016. The main objective is to describe the trends and characteristics of widowed persons in this period. This article is primarily based on the analysis of previously unpublished census results and vital statistics data.

In Serbia, in the period of 1981-2011, there was a continuous increase in the number of widowed persons and in 2011 it was 37.5% higher than 30 years before. Furthermore, the share of the widowed in the total population increased significantly (from 8.5% to 11.7%). Widowhood is considerably more present among women and the elderly. More than four fifths of the widowed are older than 60 years, and the values of all used demographic indicators of widowhood are three or four times higher in women. The authors mention the noticeable decrease in remarriage among widowed persons and a major decrease in the nuptiality rate of the widowed, especially among widowers. The observed educational structure of the widowed shows a higher percentage of persons with a lower educational level. Another significant finding was that the widowed represent half of the total number of people who live alone in one-person households. Among them, more than four fifths are 65 years old or older, and a full half are older than 75.

The authors concluded that further quantitative and qualitative studies of demographic, but also social, psychological, health and other aspects of the widowed in Serbia are needed. Additionally, these results can represent the analytical basis for policy makers to identify needs and define different measures and actions directed towards the elderly, among which widowed persons, and especially widowers, are particularly vulnerable categories.

Keywords: *widowhood, elderly, gender differences, one-person households, population ageing*

* Demographic Research Center, Institute of Social Sciences, Belgrade (Serbia); email: penev@orion.rs